

РЕЦЕНЗИЯ
ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ДОБРОМИР КОСТОВ
„ДРУГИЯТ КАТО ФИЛОСОФСКО-БОГОСЛОВСКИ ПРОБЛЕМ“
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР“ ПО СПЕЦИАЛНОСТ „ИСТОРИЯ НА
ФИЛОСОФИЯТА“
от проф. дфн Нина Димитрова

Добромир Костов е свещенослужител в Пловдивската Митрополия, ректор в Духовната семинария. Завършил е богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ с магистърска степен по теология. От март 2014 г. е докторант на самостоятелна подготовка към катедрата по „История на философията“ към Философския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ с научен ръководител проф. Валентин Канавров.

Документите по процедурата за защита на дисертационния труд са изготвени според законите изисквания. Представената за обсъждане дисертация съдържа 135 стандартни страници, а в библиографската справка са включени 81 заглавия.

Още от наименованието на дисертацията става ясно, че изследването е интердисциплинно, замислено като философско-богословски поглед към проблем, популярен досега предимно във философско отношение. Обръщането на оптиката и откъм богословието е новаторско, а изборът на тема – респектиращ.

Общото впечатление от работата е, че тя, освен академично, е написана и много емоционално; в нея е изразено желанието на автора ù да намери връзката на философския и богословския проблем за Д/другия и другостта с практическото богословие. Последната част на дисертационния труд свидетелства за успешната реализация на това желание.

Изследването има следната структура: предговор, увод, четири глави и заключение. Тя е така замислена, че да осигурява кохерентността на текста в тематично отношение.

В предговора са изложени мотивите за написването на труда – намирането на ясни и точни ориентири, които да са опора в по-нататъшната пастирска дейност на о. Добромир Костов, както и в практиката му на преподавател.

Уводът е направен според обичайните изисквания за тази част от дисертационния труд – той съдържа описание на *обекта* на изследването: „Другият в пълнотата на неговото явяване в битието и съществуващото, като иманенция и трансценденция, като феномен и биващо в света“; на *предмета*, дефиниран като философско-богословското осмисляне на проблема за Д/другия в две големи религиозни и духовни традиции (старозаветната и източно-православната); формулиране на *целта* като историко-философско възсъздаване на избраната проблематика (чието осъществяване е предвидено чрез решаването на конкретни задачи); както и детайлно обяснение на тематичните ограничения при този избор.

Преди да коментирам тезата, основен момент във всеки дисертационен увод, бих искала да се спра по-подробно върху формулировката на *предмета* на изследването, и по-специално, на единия от компонентите му – *старозаветната традиция*. Старозаветната традиция, разбира се, би могла да бъде ползотворно изследвана откъм проблематиката на Д/другия и другостта; „Книгата (на) Йов“ например отдавна е предмет именно на такъв тип херменевтични тълкования. Обаче към предложените за изследване в дисертацията автори – Мартин Бубер и Еманюел Левинас, е по-коректно определението „юдаистка традиция“. Колкото и юдаизмът да е здраво вкоренен в духа на Стария Завет, той неизбежно еволюира и, развивайки се в нов контекст, основните му понятия придобиват и нови смисли и значения. Определено смятам, че персонализмът на Бубер е по-близък до този на Муние и Бердяев (примерно), а не до старозаветните нагласи (най-общо). Честите позовавания и мотивация от старозаветни текстове, чието присъствие не можем да отминем в съчиненията на избраните двама автори, все пак не е достатъчен аргумент да ги наречем „старозаветни“. Нали и Зизиулас не определяме като „новозаветен“ философ и богослов, а като християнски (и конкретно – православен). Предлагам на Добромир Костов да помисли върху възможността за преформулиране на основната идейна опозиция като юдаизъм – източно православие. А що се отнася до аргументите за избора на именно тези автори, намирам ги за основателни.

Тезата накратко може да се сведе до твърдението за преимуществата на православната мисъл в предложенията и решенията ù по проблема за Д/другия и другостта в сравнение както с атеистичния екзистенциализъм, така и със старозаветната традиция, или, по-скоро, с юдаизма, в лицето на емблематичните му съвременни представители Бубер и Левинас.

Първата глава представлява философско въведение в проблематиката на дисертацията и конкретен анализ на идеите на Николай от Куза в коментирания отношение. Предмет на специален анализ е съчинението „За не-другото“. Той е проведен експертно: съсредоточава се върху четирите квалификации на *не-другото* по отношение на битието; акцентира върху диалектическия характер на определянето му от германския философ и църковен деец; изяснява връзките му с античната мисъл. Тази глава завършва с обоснования извод, че диалектиката на не-другото у Николай разкрива възможността на истинната философия и истинната теология. Смятам, че хрумването схващанията на Кузанеца да бъдат представени в качеството им на философско-богословски пролог към осмислянето на основните идейни опозиции в дисертацията е не само оригинално, но и евристично и заслужава адмирации. Отбелязвам го като един от приносните моменти на изследването. Същевременно, доколкото в тази първа негова част започват цитиранията и позоваванията на източниците и коментарната литература, то трябва да кажа, че те не са направени според обичайните изисквания. Никъде не е посочвана страницата; в библиографската справка описанието е непълно; необходимо е и посочването на преводачите. При евентуално отпечатване на труда този пропуск трябва да се отстрани.

Следващата глава обсъжда старозаветната – или, по моето предложение, юдаистката – традиция в лицето на Мартин Бубер и Еманюел Левинас. Интересното е, че в краткия текст (от две-три странички), описващ Стария завет и служещ за въведение към собствено философския анализ на идеите на избраните двама автори, се съдържат аргументи в полза на предложението за употреба на „юдаизъм“ вместо „старозаветна традиция“. Надявам се при по-внимателно вглеждане в тези свои редове авторът сам да установи това.

Първото, което прави впечатление при прочита на тази част от дисертацията, е, че предложеният анализ на идеите на двамата мислители е направен с вещина, особено предвид факта на дългогодишната традиция (в която има и българско участие, отбелязано и присъстващо в текста) в изследването на схващанията им за другостта.

Идеите на Бубер са определени като вписващи се в европейската интелектуална традиция, но носещи и специфичен отпечатък на юдейското наследство. Отбелязано е хасидисткото влияние върху неговото мислене, без да се преувеличава неговото значение. Напротив, акцентът основателно е поставен върху персонализма във възгледите на Бубер, върху мисленето на Бога като личност. Връзката с Него – като

връзка на „Аз-а“ с „Ти“, е представена като изначална духовна връзка, която е основата на оличностяването и на самия човек, участник в този най-важен екзистенциален диалог. Присъствието му в него го дарява и със статуса на екзистенция, изважда го от състоянието на „То“: „Връзката Аз-Ти, която е проникната от божествената духовност, е колкото безусловно изключителна, толкова и безусловно включваща“, посочва авторът.

Добромир Костов изтъква едно важно положение в Буберовата философия на другостта – двустранността на Богочовешките отношения: не само на човека е необходим Бог; Бог също се нуждае от човека. Това тълкуване на Бубер, който „не спори“ със старозаветните текстове (в коментара на Добромир Костов), всъщност ясно показва и отдалечеността му от тях в този пункт. Именно двустранният характер на отношението „Аз – Ти“ го превръща в екзистенциална връзка, се утвърждава в по-нататъшния анализ в изследването, а в един от последвалите изводи дисертантът говори за доближаването на Бубер до „православното разбиране за влизането в съборното евхаристийно тяло на Църквата“.

„Философията на Другия“ на Еманюел Левинас е подложена на аналогичен задълбочен и прецизен анализ. Един от стойностните моменти в тази част от дисертационния труд е компаративисткият прочит на идеите за другостта у Бубер и Левинас, открояването на нюансите на различие, подчертаването на специфичните за всекиго моменти.

Основен акцент е поставен върху етиката на отговорността на Левинас, като дисертантът посочва аргументите на философа за отхвърлянето на метафизиката поради нейното оставане в тоталността и елиминиране на всяка другост. Представянето на идеите на Левинас преминава и през коментара на френския философ за съответните идеи у Бубер – неприемането на реципрочността, която Бубер постулира в „Аз – Ти“ отношението. Настояването за асиметрия в това отношение е показано като начина, който Левинас избира за възпрепятстване на тотализиращите домогвания на Аза. Позиционирането на Другия като водещ в диалога с Аз-а е посочено като една от най-важните отлики на *философията на другостта* у Левинас спрямо тази на Бубер. И в този смисъл е направено внушението, че Левинас стои по-близо до юдаистката традиция, от която черпи вдъхновението си.

Третата глава разглежда възгледите на двама автори, представители на нерелигиозния и атеистичния екзистенциализъм, чийто анализ е замислен да ги

представи като контрапункт на главния акцент в дисертацията – *религиозно-философските идеи за другостта*. Става дума за Камю (на когото е отделено сравнително малко внимание) и Сартр, върху творчеството на когото се съсредоточава изследователският поглед тук.

Основна роля в планирания контрапункт е дадена на това положение във философията на Сартр, според което първоначалното възприятие на Другия е в битието му на предмет. Особено участие в тази „предметност на Другия“ има придаваният от философа специален – приоритетен – статус на тялото и телесността като оптика към другия и другостта.

Доколкото анализът на известните тези в творчеството на френския екзистенциалист е призван да играе предимно „служебна роля“, ще отбележа само, че той е (разбираемо, с оглед на убежденията на дисертанта) и твърде емоционално наситен.

Последната глава – „Другият в православната традиция“, е централната за дисертационното изследване. В първата ѝ част са представени и коментирани схващанията на пергамския митрополит Йоан Зизиулас, един от най-авторитетните днешни православни богослови и философи, като емблематични за тази традиция.

Добромир Костов детайлно изяснява основната нагласа на Зизиулас по отношение на Другия и другостта – като отказ от всяка система от възгледи, водещи до отчуждение и омраза (бидейки следствие от грехопадението), и същевременно като утвърждаване на учението за Св. Троица като ядро на православното решение на проблема за Д/другия. Единството на Троицата е и философската предпоставка за разработването на православната доктрина за другостта.

Като момент, който осигурява идейното единство и цялост на дисертационното изследване, ще посоча анализа, проведен от докторанта на отношението на Зизиулас както към атеистичния екзистенциализъм, така и към съответните идеи у представителите на юдаистката традиция, а също и внимателното им диференциране. Добромир Костов показва как в православен контекст свободата и любовта не са бинарни отношения между Аз и Ти (Бубер) или между Другия и Аз (Левинас); показва и доказва как православната антропология на Зизиулас предоставя по-широки хоризонти на свободата и любовта.

Изследователският поглед е съсредоточен върху определените от Зизиулас четири модуса на другостта – в битието на: Светата Троица, Христос, Църквата и

човека. Подчертано е значението на онтологизацията на личността, предприета от пергамския митрополит – тезата за личността като самото битие на човека превръща философията на Зизиулас в личностна онтология. Именно от нейната перспектива другостта е представяна като различие, а не разделение или противопоставяне. С детайлното вникване в идеите на Зизиулас дисертантът обосновава тезата си за преимуществата на православната визия за другостта пред разгледаните от него различни духовни традиции.

В последния параграф на четвърта глава се съдържа и оригиналният принос на дисертацията. Параграфът е посветен на темата за житието като християнско свидетелство за отношението към другия/ближния. (В дисертацията то е илюстрирано чрез житията на св. Иван Рилски). Този специфичен християнски жанр е представен и като апел към човечеството като цяло, доколкото то подлежи на преображение, на обожение – на единението между човек и Бог в любовта. Именно любовта е тази, която е истинското общение както между човека и Бога, така и между самите хора като ближни.

Заклучението обобщава основните резултати от изследването.

Авторефератът е изготвен според изискванията, в него се съдържа и информация за необходимия минимум публикации по темата на дисертацията, както и определението на приносните моменти. Смятам, че те са съдържано и точно формулирани, а тъй като това е един от най-трудните моменти в цялостната процедура по защитата на една дисертация, той засилва общото добро впечатление.

В заключение: представена е дисертация на значима тема, чието изпълнение е на много добро теоретично ниво, затова убедено апелирам пред членовете на научното жури на нейния автор Добромир Кирилов Костов да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ (по научната специалност „История на философията“).

10. 04. 2016

Подпис: